

I trängda tider behövs mer utrymme för demokrati och flerstämmighet

KATJA MÄKINEN
MIIKA SALO
MARIA BÄCK

Det svenska språket är en stor tillgång för det finländska kulturlivet, inklusive vetenskapen och forskningen. Svenskspråkig forskning är nödvändig för att utbilda svenskspråkiga experter inom olika områden, och i ett tvåspråkigt land behövs svensktalande sakkunniga också inom den offentliga förvaltningen och andra offentliga ämbeten. Den offentliga debatten behöver också forskning och data på svenska – och den mångfald av synvinklar som flerspråkigheten för med sig. Dessutom stödjer det svenska språket viktiga och historiskt sett starka kopplingar till de övriga nordiska länderna.

Tidningen *Politiikka* har som en central uppgift att främja statsvetenskaplig forskning på de båda inhemska språken. Redan i det första numret av *Politiikka* (1/1959) publicerades en artikel på svenska, ”Synpunkter på kommunismens utrikespolitiska teori”. Artikelns författare var Klaus Törnudd (f. 1931), professor i internationell politik i Tammerfors, t.f. professor i statsvetenskap vid Helsingfors universitet och finsk FN-ambassadör i New York och Paris. Tidningens första chefredaktör var professor i allmän statslära vid Helsingfors universitet, Jan-Magnus Jansson (1922–2003). Hans verk *Politikens teori* (1969), som också översattes till finska, var länge en av de grundläggande läroböckerna i statskunskap i Finland. Under *Politiikkas* första år var rubrikerna också ibland tvåspråkiga. Under 1960-talet publicerades dock svenskspråkiga forskningsartiklar mycket sällan, högst ett par artiklar per år, och vissa år inga alls. Sedan mitten av 1970-talet har antalet svenskspråkiga artiklar ökat till cirka 1–3 artiklar per år, och på 2000-talet har man kunnat skönja ytterligare en liten ökning. Maria Bäck, ny medlem i tidningens redaktion, har hjälpt till med redigeringen av artikelmanuskripten i detta svenskspråkiga nummer och hon förtjänar också ett stort tack för det goda samarbetet när det gäller författandet av ledarartikeln.

Coronapandemin, som fortsätter för det tredje året i rad, har redan förpassats till bakgrunden i ljuset av den rådande världspolitiska situationen. Angreppskriget som Ryssland inledde mot Ukraina i februari har drivit det största antalet människor på flykt i Europa sedan andra världskriget. Innan kriget började var experter oense om huruvida Ryssland verkligen förberedde krig mot Ukraina, trots att grupperingen av ryska trupper vid den ukrainska gränsen sedan länge varit ett känt faktum. Kriget överraskade också många vanliga ryssar och ukrainare. Det är svårt att bedöma omfattningen av det reella stödet eller motståndet i Ryssland när det gäller krigshandlingarna, men det har blivit klart att det också finns motstånd, både mot kriget och den ryska regimen, särskilt bland den yngre befolkningen. Även om den ryska staten försöker krossa det interna motståndet med hot om oproportionerligt stränga straff, försöker många sprida budskapet: нет войне, nej till krig.

Rysslands krigshandlingar och -brott i Syrien är i vissa avseenden mycket lika dem i Ukraina. Pågående kriser och militära konflikter orsakar också lidande och nöd till exempel i Afghanistan, Etiopien, Jemen och Somalia. Det är viktigt att reagera starkt på krigets grymheter överallt, eftersom det behövs för att förhindra liknande katastrofer på andra håll.

Demokrati och fred är sammanflätade på ett sådant sätt, att när den ena är bristfällig är den andra i fara. Men de förstärker också varandra. Fred skapar förutsättningar för demokrati, och demokrati garanterar i sin tur fred bättre än auktoritära regimer som, när de närmar sig en diktatur – vilket är fallet i Ryssland – är mycket oförutsägbara. Fred måste byggas varje dag, och även demokratin måste upprätthållas kontinuerligt och målmedvetet i alla samhällen och på alla nivåer. I årets första nummer av *Politiikka* behandlas teman genom vilka mer utrymme kan ges åt demokrati och flerstämmighet: folkomröstningar, lokala vallistor, utlandsmedborgares valdeltagande, samverkansstyrning och identifierandet av hatretorik.

De nordiska länderna har en lång tradition av lokal demokrati och det finns en hög grad av öppenhet och tillit till både offentliga institutioner och människor i allmänhet. Detta torde åtminstone till en del förklara varför de nordiska länderna återigen placerade sig bland de tio lyckligaste länderna i världen enligt The World Happiness Report 2022 (Helliwell m.fl. 2022) som publicerades i mars. En fungerande demokrati är viktig inom alla samhällsområden och på alla nivåer, från det lokala till det globala. Historiens första regionval hölls i Finland i januari och det återstår att se hur den regionala demokratin kommer att utvecklas inom de nya välfärdsområdena i framtiden. Forskningsartiklarna i detta nummer av *Politiikka* behandlar val och demokrati på lokal nivå.

Ett sätt att förstärka den politiska beslutsfattningens demokratiska legitimitet är folkomröstningar. Folkomröstningar möjliggör för medborgare att delta direkt i det politiska beslutsfattandet genom att rösta på ett förslag som kommer antingen direkt från medborgarna eller från en politisk institution. I sin artikel ”Kommunala folkomröstningar i Finland” fokuserar Kim Backström, Thomas Karv och Kim Strandberg på folkomröstningar på lokal nivå. Rådgivande kommunala folkomröstningar har blivit en etablerad del av den kommunalpolitiska processen i Finland, särskilt när det gäller kommunsammanslagningar. Trots detta har den politiska makten att ta det slutgiltiga beslutet om folkomröstningsfrågan förblivit hos kommunfullmäktige.

I artikeln granskas hur relationen mellan ett kommunalt folkomröstningsresultat och ett varierande kommunfullmäktigebeslut kan förklaras. Fokus ligger på sambandet mellan resultaten från kommunala folkomröstningar angående föreslagna kommunsammanslagningar, och det efterföljande kommunfullmäktigebeslutet under perioden 1991–2020 i Finland. Genom både deskriptiva och statistiska metoder analyserar författarna i vilken utsträckning valdeltagandet och segermarginalen inverkar på det efterföljande politiska beslutsfattandet i kommunfullmäktige.

Resultaten visar att folkomröstningens segermarginal inverkar på kommunfullmäktigebeslutet att antingen följa eller inte följa resultatet av folkomröstningen. När segermarginalen är tillräckligt stor så tenderar kommunfullmäktige att rösta i enlighet med folkomröstningsresultatet, men när segermarginalen minskar ökar också sannolikheten för att kommunfullmäktige ska rösta emot majoritetsviljan. Däremot verkar valdeltagandet inte ha någon inverkan på kommunfullmäktigebeslutet.

Artikeln fastslår att kommunala folkomröstningar i Finland i praktiken endast är rådgivande, men om folkopinionen utgående från folkomröstningsresultatet är tillräckligt tydligt så tenderar kommunfullmäktige ändå att agera i enlighet med majoritetsviljan. Detta visar att även en rådgivande folkomröstning utgör en konkret möjlighet till påverkan utan att

det underminerar den representativa demokratis grundpremiss, eftersom det faktiska beslutsfattandet ändå förblir hos de folkvalda representanterna. När mandatet för den vinnande sidan blir tillräckligt tydligt övergår ett folkomröstningsresultat från att vara rådgivande till att i praktiken bli politiskt bindande, oberoende av valdeltagandet. Frågorna om i vilken utsträckning, och i vilka fall, resultatet av folkomröstningar iaktas i kommunfullmäktige är viktiga för demokratin, den demokratiska beslutsfattningen och maktutövningen. Medborgarnas negativa erfarenheter av dessa frågor kan leda till polarisering och negativa demokratiattityder.

Partier är en essentiell del av den västerländska demokratin tillsammans med allmän rösträtt, proportionell representation och väljarmobilisering. Partier spelar en viktig roll som kandidatrekryterare, väljarmobiliserare, regeringsbildare och policyutformare och partierna kanaliserar medborgarnas åsikter och preferenser till beslutsfattandet. Partiverksamheten utvecklades till en början inom den nationella beslutsfattningen, men partiernas roll utökades snabbt även på lokal nivå. De nationellt organiserade partierna kontrollerar den överlägset största delen av fullmäktigemandaten i de nordiska länderna, men även icke-nationella aktörer verkar inom kommunalpolitiken.

Andreas Fagerholms artikel ”Lokala listor i finländska kommunalval” riktar intresset mot lokala listor (valmansforeningar och gemensamma listor) i finländska kommunalval med särskilt fokus på tidsperioden 1984–2017. Lokala listor och lokala partisystem utgör en viktig komponent i lokalförvaltningen, som i sin tur är en central del i det finländska välfärdsbygget. I de nordiska länderna är det kommunala självstyret väletablerat, och kommunerna bär ett stort ansvar för tjänster som starkt påverkar människors vardag, såsom samhällsplanering, grundläggande utbildning samt social- och hälsovård.

Fagerholms studie bjuder på en kartläggning av de lokala listornas förekomst och framgång samt en tentativ taxonomi över deras ideologiska särdrag. I artikeln prövas därtill empiriskt ett antal faktorer som kan förklara variationer i de lokala listornas förekomst och framgång. Studien inkluderar alla lokala listor på Fasta Finland och analysen grundar sig på officiell valstatistik från Statistikcentralens kommunalvalsrapporter samt från justitieministeriets valportal. Som kompletterande material används media och nätmaterial (främst YLE, lokalpress, lokala listornas egna webbplatser).

Studiens resultat visar att de lokala listorna är ett etablerat inslag i finländsk lokalpolitik. De lokala listorna var särskilt populära under åren före och strax efter millennieskiftet. Enligt Fagerholm är de lokala listorna inte någon enhetlig grupp av listor, utan de kan delas in i åtminstone fyra huvudkategorier: lokalistiska lokala listor, partikularistiska lokala listor, populistiska lokala listor samt pseudolokala listor. Lokala listor förekommer oftare i mer urbana och folkrika områden samt i kommuner med högre arbetslöshet. I artikeln antyds att lokala listor bäst kan förklaras med hänvisning till lokala (och även regionala) traditioner. Lokala listor både förekommer och når framgång i kommuner där dylika listor tidigare nått framgång.

Den första översiktsartikeln behandlar också val. Den växande migrationen är en god anledning till att försöka få en bättre inblick i hur utlandsmedborgare engagerar sig politiskt. Många länder, inklusive Finland, har också gjort insatser för att förbättra utlandsmedborgarnas möjligheter att delta i val genom till exempel brevöstning. I artikeln ”Valdeltagande i den finlandssvenska diasporan” beskriver Staffan Himmelroos, Isak Vento och Åsa von Schoultz utlandsmedborgares valdeltagande, med fokus på den finlandssvenska minoriteten. Medan registerdata

visar att utlandsmedborgarnas valdeltagande i allmänhet tenderar vara förhållandevis lågt, så indikerar studien att det finns intressanta skillnader i deltagandet både då man jämför språkgrupper och beroende på vilka val det är frågan om. Nya data insamlade av projektet "Den finlandssvenska diasporan" möjliggör fortsatta analyser av politiskt engagemang, identitet och värderingar bland utlandsmedborgare, med betoning på de finlandssvenska emigranternas särdrag.

I den andra översiktsartikeln "Den administrerade demokratins problem" diskuterar Stefan Sjöblom förhållandet mellan den representativa demokratin och förvaltningen i ljuset av den allt mer komplexa samhällsorganiseringen och den mångfald som samverkansstyrningen har skapat inom förvaltningspolitiken. Med samverkansstyrning, eller det så kallade governance-perspektivet, avses i korthet ett styrsätt där beslutsfattningen organiseras i samverkan mellan olika aktörer, nätverk och projekt med olika beroendeförhållanden. Under vilka omständigheter kan samverkansstyrningen förstärka den representativa demokratin, och när kan den utgöra ett hot? Integreringen av olika parter i beslutsfattningsprocesser handlar om legitimitet, men för att beslut och beslutsprocesser ska kunna ses som legitima och accepteras av medborgarna krävs också att medborgarna kan identifiera de auktoriteter som besluten bygger på och att medborgarna har möjlighet att samverka med ansvariga aktörer i politikens genomförandeled. Sjöblom avslutar med att efterlysa fler jämförande studier och ett flernivåperspektiv när det gäller kommande forskning om samverkansstyrning.

Årets första nummer av *Politiikka* avslutas med en diskussion om ett tema som underminerar demokratin, nämligen hatprat. Hatprat verkar också oftare drabba olika minoriteter än majoritetsbefolkningen. Karin Sandells lectio praecursoria "Affekt i näthat: avhumanisering, heteronormativitet och historieproduktion" behandlar hatprat som den svenskspråkiga befolkningen i Finland drabbas av på olika diskussionsforum på inter

net. Avhandlingens analyser grundar sig på inlägg som publicerats på Suomi24, en av Finlands största webbplatser för socialt nätverkande.

Även om ämnet för avhandlingen är näthat som riktar sig mot det svenska i Finland framkommer det av materialet att även andra minoriteter drabbas. Heteronormativa värderingar och värdekonserveratism är starkt framträdande genom bland annat homofobi, kvinnohat och främlingsfientlighet. I det material Sandell analyserat är det uppenbart att de grövsta kränkningarna riktas mot kvinnor.

Det näthat som riktas mot det svenska i Finland innehåller många exempel på så kallad avhumanisering. Avhumanisering är en praktik som berövar människor deras människovärde, till exempel genom att kalla en grupp människor för "parasiter" eller en "invasiv art". Det är ett verktyg för diskriminering och ett dylikt språk skapar lätt starka motsättningar mellan "vi" och "de andra". Ett annat sätt att öka klyftan mellan "vi" och "de andra" är historiska paralleller. Sandell ser detta som en form av historieproduktion där skribenterna genom näthat framställer svenskspråkiga finländare som "landsförrädare" och som en "inre fiende".

Sandells undersökning visar att näthat ofta förekommer i välbesökta offentliga forum som inte kräver inloggning. Detta bidrar till att extremistiska åsikter, som till en början kanske varit marginaliserade, kan spridas, normaliseras, och så småningom ta plats i den offentliga diskussionen. Näthat kan också flytta gränserna för vad som anses allmänt accepterat i människors språkbruk: lögn kan presenteras som sanningar och det blir acceptabelt att förminska och

använda sig av psykiskt våld. Hatretorik bidrar till att människor inte vågar uttala sig fritt, vilket i sin tur hotar yttrandefriheten, en av demokratin grundpelare. Hatretorik kan också undergräva ett annat nyckelelement i demokratin, nämligen förtroende. Sandell hänvisar till en undersökning bland kommunala beslutsfattare (Knuutila m.fl. 2019) som visade att hatprat bidrog till att beslutsfattarna tappade förtroendet för obekanta personer och det påverkade de utsattas allmänna känsla av trygghet.

Rysslands attack mot Ukraina har ökat medvetenheten om hur liknande strategier har använts av den ryska staten, nämligen avhumanisering, historieproduktion och skapandet av motsättningar mellan ”vi” och ”de andra” genom ett affektivt språk. Den ryska förvaltningen tillämpar historiepolitik, det vill säga den använder och tolkar historien för att rättfärdiga sina motiv. Det patriotiska historienarrativet är uttryckligen avsett att framkalla känslor, samt att vädja till ett gemensamt upplevt förflutet med kollektiva trauman, en gemensam nationell identitet o.s.v. I denna berättelse är Ryssland ständigt i krig med ”väst”. Så snart Putin kom till makten reformerades läroböckerna i historia och senare säkrades också administrationens exklusiva rätt att tolka historien genom lagar.

Ryssland sprider konstant och målmedvetet desinformation och stödet för regimens agerande har systematiskt byggts upp genom propaganda. Budskapen från konspirationsteoretiker på sociala medier har smidigt skiftat från coronaförnekelse och vaccinnmotstånd till att försvara Putins handlingar och till att svartmåla Ukraina. Misstänksamhet ökar utsattheten för konspirationsteorier och därför är den ständiga utfodringen av misstänksamhet ett viktigt element i den ryska propagandaverksamheten. När förtroendet för exempelvis etablerade media försvas blir det lättare att acceptera och anamma alternativa budskap. I informationskrigföringen fås också vanliga medborgare att sprida det önskade budskapet och att i sociala medier frivilligt ”bekämpa” motsatt information. I Ryssland har praktiskt taget all tillgång till information som avviker från den officiella ”sanningen” blockerats.

En fungerande demokrati är ingen självklarhet och den handlar inte bara om de formella politiska institutionerna. Att försätta media under statlig kontroll, inskränka yttrandefriheten och den fria vetenskapen och driva ner det civila samhället kommer samtidigt att utplåna flerstämigheten och begränsa det utrymme där demokratin kan växa.

Den ryska invasionen är en brutal påminnelse om hur demokratiutvecklingen i Ryssland har gått bakåt sedan medvinden i början av 1990-talet. Man bör därför vara försiktig med förvänta sig att alla samhällen är på väg kapitalistisk demokrati genom liknande institutionella lösningar (Vogt 2021). Utvecklingen av demokratin i Central- och Östeuropa sker genom individuella lösningar i olika länder och är beroende av deras historia och traditioner, som dock inte automatiskt bestämmer processens gång. Denna utveckling stöds inte av västvärldens överlägsna demokratifraseologi, och inte heller genom att enbart måla negativa framtidsbilder. Tiden får utvisa hur och i vilken takt Ryssland kommer att återansluta sig till vägen mot demokrati.

KÄLLOR

- Helliwell, John, Layard, Richard, Sachs, Jeffrey, De Neve, Jan-Emmanuel, Aknin, Lara och Wang, Shun (toim.). 2022. *World Happiness Report 2022*. New York: Sustainable Development Solutions Network. <https://worldhappiness.report/ed/2022/>
- Jansson, Jan-Magnus. 1969. *Politikens teori*. [Politiikan teoria, suom. Esa Adrian, Aira Kalela ja Ilkka Ryömä]. Helsinki: Tammi.
- Knuutila, Alexi, Kosonen, Heidi, Saresma, Tuija, Haara, Paula och Pöyhtäri, Reeta. 2019. *Inverkan av hatprat av samhällliga beslutsprocesserna*. Publikationsserie för statsrådets utrednings- och forskningsverksamhet 57: 2019. <http://urn.#/URN:ISBN:978-952-287-786-4>
- Vogt, Henri. 2021. Kolme vuosikymmentä reaaalisosialismista: Vapauden ja perinteiden tulkinnat demokratian reunaehtoina. *Kosmopolis* 51:2, 78–86.